

Rajat ja radikalismi – pohjoisen työväenliike tiellä vallankumoukseen

Tornion nimismies arvioi talvella 1918 käydyn Tervolan taistelun antaneen valkoisille itseluottamusta ja ottaneen ”punaisten kerskaavan röyhkeyden pois”.¹ Hän oli helpottunut valkoisten voitosta, mutta tuli samalla ilmaisseeksi niitä pelkoja, joita työväenliike oli nostattanut vallanpitäjien keskuudessa keväästä 1917 alkaen. Huoli ei ollut kohdistunut ainoastaan Lapin työväenliikkeeseen vaan laajemmin työväestön poliittiseen liikehdintään Suomessa sekä naapurimaissa Ruotsissa ja Venäjällä. Pelko työväestön aktivoitumisesta oli kasvanut Ruotsin nälkämellakoiden ja lokakuun vallankumouksen jälkeen; naapureiden esimerkkien ja verkostojen pelättiin levittävän vallankumouksen myös pohjoiseen.

Tervolan taistelu käytiin 1. helmikuuta. Kemistä Rovaniemelle matkanneen 160 punakaartilaisen tarkoituksena oli vallata neljä päivää aikaisemmin valkoisille menetetty Rovaniemi takaisin, mutta matka katkesi valkoisten väijytykseen jo Tervolassa. Lapin suojeluskuntalaiset olivat saaneet vahvistusta jääkäreistä, ja yhdessä he hajottivat punaisten joukot puolen tunnin taistelussa. Vain joka toisella kaartilaisella oli ase. Aseettomat punaiset ryntäsivät kauhun vallassa pakoon, kun taas taistelemaan jääneiden kohtalona oli joko kuolema, vankila tai pako. Tieto suojeluskuntalaisten etenemisestä laukaisi punaisten pakolaisten virran Neuvosto-Venäjälle, Ruotsiin ja Norjaan. Osa Lapin punakaartilaisista suuntasi aiemmin Ouluun taistelemaan lähteneiden tueksi, mutta sielläkin taistelut päättyivät punaisten tappioon helmikuun 3. päivänä.²

Tervolan taistelu sementoi valkoisten voiton Lapissa, samalla kun se kansalaissodan konfliktina osoitti Lapin alueen nivoutumisen kaikilta tasoiltaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen kehitykseen niin pitkällä aikavälillä kuin vuosien 1917 ja 1918 osalta. Lapin työväestö oli yhteiskunnallisesti tietoinen ja tarpeeksi radikaali osallistuakseen kansalaissotaan. Tässä artikkelissa tutkin pohjoisen työväenliikkeen radikalismia vuonna 1917 ja erityisesti sen ylijärjestyksen muotoa ja sisältöä. Kansallisten tekijöiden ohella keskityn erityisesti transnationaalien vaikutteiden osuuteen ja merkitykseen Lapin työväestön yhteiskunnallis-poliittiselle toiminnalle. Lähdän liikkeelle oletuksesta, että kansalaisyhteiskunnan rakentamiseen osallistuivat suomalaisten lisäksi myös naapurimaiden kansalaiset. He eivät välttämättä olleet mukana tavoitteellisesti eivätkä tietoisesti, mutta antoivat omilla ideoillaan, malleillaan ja käyttäytymisellään vaikutteita, joita sovellettiin ja mallinnettiin Suomen olosuhteisiin. Raja tutkimusalueen Lappiin, sillä siellä ylijärjestyminen on ollut arkinen osa alueen asukkaiden taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia suhteita paikallistasolla jo vuosisatoja.

Ylijärjestyksen eli transnationaalisuuden määrittelyssä nojaan Steven Vertoveciin, joka ymmärtää transnationaalisuuden eivaltioillisten toimijoiden jatkuvina yhteyksinä kansallisten rajojen yli. Transnationaaliset toimijat voivat olla järjestöjä tai yksilöitä, joita yhdistää toisiinsa esimerkiksi uskonto tai aate ja jotka tältä pohjalta rakentavat ja kehittävät yhteyksiään ja suhteitaan.³ Artikkelissani yhteinen aate on tietenkin työväenaate. Tarkastelen työväestön radikalisoitumista toimeentulon, ensimmäisen maailmansodan aiheuttamien muutosten ja työväenliikkeen sisäisen kehityksen näkökulmista. Keskiössä on ylijärjestyksen vuorovaikutuksen, siis Pohjois-Kalotin työväestön liikkuvuuden, verkostoitumisen ja tiedonvälityksen rakentuminen ja sen merkitys työväenliikkeen radikalisoitumiselle pitkällä ja lyhyellä aikavälillä.

Tutkimusalue, Pohjois-Kalotti, muodostuu Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän pohjoisimmista maakunnista ja alueista eli Lapista, Norrbottenista, Finnmarkenista ja Kuolan niemimaasta. Lapin maantieteellinen sijainti kolmen valtakunnan naapurina,

käytännössä avoimine rajoineen, tarjosi kaikenlaiselle kanssakäymiselle hyvät puitteet. Naapuruus konkretisoitui liikkuvuutena rajojen yli kauppa-, työ- ja sukulaissuhteissa, ja niillä oli oma merkityksensä Lapin taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen olojen kehitykselle. Kalotin alueen asukkaiden keskinäisillä yhteyksillä oli pitkäaikainen tausta, mutta ne tiivistyivät entisestään 1800-luvulla. Ruotsin Pajalasta lähtöisin oleva lestadiolainen herätysliike on hyvä esimerkki rajat ylittävästä vuorovaikutuksesta. Liike levisi laajasti koko Kalotin alueelle ja vaikutti suureen osaan sen asukkaista jo 1800-luvun puolella.⁴

Pohjoisen olosuhteet, alueen periferinen taloudellinen ja hallinnollinen asema sekä teollistuminen raaka-ainehankintoiineen muodostivat pohjan alueen työväestön ja tilattomien radikaalille, yhteiskunnalliselle näkemykselle. Tämä näkemys perustui palkkatyölle, sosiaalisen ja poliittisen nousun tavoittelulle sekä itsenäisen työläisen eetokselle. Nykysuomen sanakirjassa radikalismi määritellään mielipiteiden jyrkkyydeksi, äärimmäisyyskanaksi ja olojen jyrkkään muuttamiseen pyrkiväksi suunnaksi.⁵ Mitä työväestön radikalismi oli 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnassa ja miten se ilmeni? Taloudelliset rakenteet muuttuivat globaalin teollistumisen myötä myös Suomessa. Työn tekemisen ehdot sekä työvoiman ja raaka-aineiden liikkuvuus vapautuivat, ja pääoman ja voiton tavoittelusta muodostui talouden keskeinen periaate. Sosiaaliset suhteet, asenteet ja normit sen sijaan pohjautuivat edelleen vallan kolmisäätyoppiin ja Raamatun huoneentauluun, eikä niissä tunnistettu tilattoman kansanosan aktiivista yhteiskunnallista roolia.⁶

Tätä taustaa vasten mikä tahansa tilattoman väestön ja palkkatyöläisten vaatima muutos taloudellisiin, sosiaalisiin tai yhteiskunnallisiin suhteisiin oli radikaalia sääty-yhteiskunnassa. Osa säätyläisistä ymmärsi meneillään olevan muutoksen, ja osallistumalla poliittisen ohjelman määrittelyyn työväenyhdistyksissä se pyrki pehmentämään työväestön toimintaa. Työväenliikkeestä sukeutui kuitenkin itsenäinen organisaatio omine tavoitteineen viimeistään Forssassa 1903.⁷ Poliittinen puolue, joka puhui muun muassa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden, uskonvapauden, kah-

deksan tunnin työpäivän ja maksuttoman koulutuksen puolesta, oli jo sinällään radikaali – pyrkihän se jyrkästi muuttamaan yhteiskuntaa.

Toisaalta työväenliikkeen sisälle syntyi ryhmittymiä, jotka olivat radikaaleja suhteessa työväenliikkeen johtoon joko valtakunnallisesti tai paikallistasolla. He edellyttivät nopeampia tuloksia ja kyseenalaistivat poliittiset menetelmät. Esimerkiksi Tampereella ulkotyöväenyhdistys ilmaisi tyytymättömyyttään Tampereen työväenyhdistyksen politiikkaan ja Lapinniemen puuvillatehtaan työntekijät taas aloittivat vuonna 1906 lakon, jolle eivät saaneet työväenyhdistyksen hyväksyntää. Lapissa radikalismi ilmeni työväenyhdistysten muodossa ja niiden toiminnan sisällössä; taloudellisten ja sosiaalisten olosuhteiden pohjalta työväestö toimi omaehtoisesti heti alusta alkaen perustaen ja hallinnoiden yhdistyksiä itsenäisesti. Lapissa ei juuri wrightiläisyyttä tunnettu lukuun ottamatta 1880-luvulla perustetun Kemlin Työväenseuran alkuvuosien toimintaa.⁸

Yhteinen pohja etelän ja pohjoisen Suomen työväestön radikalismille oli taloudellisesti turvaton tulevaisuus. Suhdanneherkillä aloilla, kuten sekatoissa, rakennusalalla ja sahateollisuudessa, elantonsa saaneet työntekijät kokivat työelämän, yhteiskunnan ja sosiaaliset suhteet toisin kuin vakituudessa työsuhhteessa olevat ja toimivat politiikassa sen mukaan. Radikalismi oli sidoksissa toimijoiden perifeeriseen asemaan yhteiskunnassa ja omassa yhteisössään. Oulun läänin pohjoisen vaalipiirin painoarvo sosiaalidemokraattisessa puolueessa oli kevyt, mutta vastaavasti pohjoisen työväestön epäluottamus puolueeseen kärjistyi vuosien 1917 ja 1918 myötä eroamispisteeseen. Koko Pohjois-Suomen työväenliike oli perustamassa uutta, vallankumouksellista puoluetta sosiaalidemokraattisen puolueen tilalle 1920-luvulla.⁹

Vallankumouksen eetos

Venäjä ja ensimmäinen maailmansota antoivat raamit vuoden 1917 tapahtumille Lapissa. Vaikka aseellinen sota ei ulottunut

Suomeen eikä suomalaisia joukkoja osallistunut sotaan virallisesti, vaikutti sota emämaa Venäjän kautta suomalaisten arkeen ja lopulta myös maan valtiolliseen itsenäisyyteen. Venäjän suuriruhtinaskuntana Suomi oli ympärysvaltujen puolella, joten keskusvaltojen sotilaalliset pakotteet ja kauppasaarrot kohdistuivat myös Suomeen. Ensimmäisenä sota näkyi Lapissa Tornion ja Haaparannan (Karungin) nousemisena kansainvälisen politiikan keskiöön ympärysvaltujen uutena, turvallisena rajanylityspaikkana. Koska Saksa esti sotilaallisesti liikkumisen Itämerellä, hallitsijoiden, ympärysvaltujen edustajien, diplomaattien ja poliitikkojen liikkuminen järjestettiin pohjoisten reittien kautta. Torniolaiset saivat ihmetellä värikkäitä matkaseurueita alkaen leskikeisarinna Maria Fjodorovnasta, Battenbergin prinsessistä ja suuriruhtinas Mikaelista päätyen sotavankeihin ja poliittisiin pakolaisiin. Sodan ensimmäisten viikkojen aikana kymmenientuhansien saksalaisten virta pois Venäjältä ja venäläisten virta Keski-Euroopasta takaisin kotimaahan kulkivat Tornion ja Haaparannan kautta. Sodan loppuun mennessä samaa reittiä myöten kuljetettiin niin kutsutuilla invalidijunilla 65 000 sotavankia.¹⁰

Pian maailmansodan sytyttyä myös jääkäriliike alkoi käyttää Haaparannan, Muonion, Kemin ja Ajoksen etappiteitä kuljettaessaan värväämiään nuoria miehiä Saksaan koulutukseen. Kaikkiaan noin 1750 nuorta miestä siirtyi Saksaan pohjoisten reittien kautta. Näin vuodesta 1915 alkaen Pohjois-Kalotissa oli ensimmäinen vallankumouksellinen organisaatio, tsaarin valtaa vastustavien kansalaisten aseellista vastarintaa tukeva verkosto. Rajavartiosto julkaisi paikallisissa lehdissä tiedonantoja, joissa varoitettiin ihmisiä osallistumasta millään tavoin laittomiin rajanylityksiin, mutta niin Suomen kuin Ruotsin puolella etappitoimintaan suhtauduttiin positiivisesti ja siihen sitoutui kymmeniä paikallisia asukkaita. Moni heistä oli työväenliikkeen aktiivi, kuten Hannes Uksila ja Yrjö Mäkelin, joka oli myös Oulussa ilmestyneen *Kansan Tahdon* päätoimittaja.¹¹

Vuonna 1917 oli meneillään ensimmäisen maailmansodan neljäs vuosi, ja sen raskaus alkoi näkyä Venäjän taloudessa ja yhteiskunnassa, mikä puolestaan heijastui Suomeen toimeentu-

lon ja poliittisen päätöksenteon kriiseinä.¹² Yrjö Mäkelin ennakoijoina syyskuussa 1914 pääkirjoituksessaan sodan mullistavan yhteiskuntaa perusteellisesti ja johtavan lopulta ”ankaraan otteluun” yhteiskuntaluokkien oikeuksista ja etuoikeuksista.¹³

Yksi otteluista tapahtui maaliskuussa 1917, kun Venäjän tsaari Nikolai II syöstiin vallasta. Väliaikainen hallitus palautti Suomelle kokonaisuudessaan autonomiset oikeudet, minkä myötä valtakysymys nousi tärkeäksi niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin. Lapissa niin kuin muuallakin Suomessa työväestö juhli maaliskuun vallankumousta rinta rinnan porvariston ja venäläisen sotaväen kanssa kirkossa, työväentaloilla ja kaduilla. Tsaarin syrjäyttäminen johti tsaarin järjestyksenvalvontakoneiston, santarmilaitoksen ja vanhan vallan virkamiesten syrjäyttämiseen. Useissa Lapin kunnissa tsaarinmielisten poliisien ja nimismiesten liikkumista kapeni. Erottamisiin oli lupa sekä Suomen että Venäjän päättäviltä tahoilta. Alkuun lappilaisten keskuudessa vallitsi suuri yksimielisyys maaliskuun vallankumouksen tarpeellisuudesta, mutta pian porvaristo kyseenalaisti sen: vallanvaihdos alkoi näyttää vaaralliselta, jopa bolševismilta. Kemijärvellä poliisit ja nimismies eivät suostuneet eroamaan lainkaan, ja Rovaniemellä Kemiyhtiön metsäpäällikkö R. H. Sandberg alkoi järjestää epävirallista, aseistettua suojeluskuntaa jo heinäkuussa.¹⁴

Tsaarinmielisen hallinnon syrjäyttämisen lisäksi myös työväen- ja -toimikuntien perustamisen eli paikallisen vallan haltuun ottamisen malli tuli Venäjältä. Pohjoisessa ilmestynyt puoluelehti *Kansan Tahto* julkaisi jo 19. maaliskuuta suomenkielisen käännöksen sekä Venäjän sosialistivallankumouksellisten toimintaohjeista että Pietarin työväen- ja -toimikuntien perustamisesta.¹⁵ Samana päivänä Kemiin perustettiin Lapin ensimmäinen työväen- ja -toimikunta. Venäläisten ohjeistus saavutti pohjoisen nopeammin kuin Suomen sosialidemokraattisen puolueen ohjeistus, joka julkaistiin kaksi päivää myöhemmin. Huhtikuun puoliväliin mennessä Lapissa oli jo 18 työväen- ja -toimikuntaa. Helsingissä ja Viipurissa työväen- ja -toimikuntien lisäksi oli työläisemmistö, mutta pohjoisessa, esimerkiksi Oulussa, ne olivat puhtaasti työväestön muodostamia.¹⁶

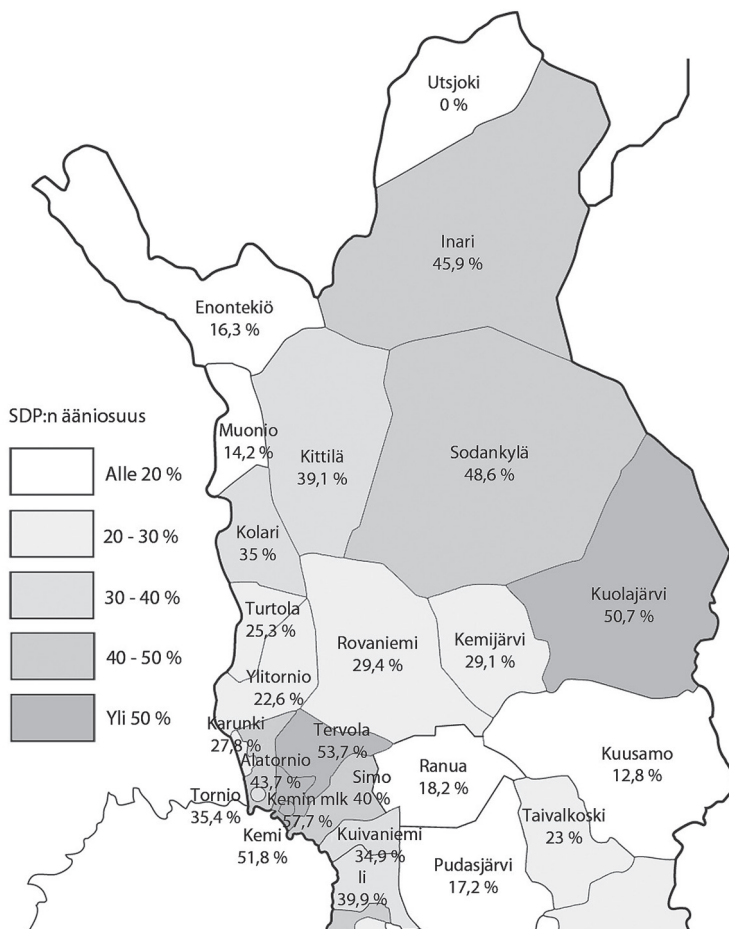
Vallankumousvappu Rovaniemellä vuonna 1917. Kulkue on lähdössä Renkaan talolta. Kuva: Lapin maakuntamuseo.

Yksi vallankumouksellista mielialaa lisäävä tekijä oli varmasti Haaparannan ja Tornion kautta takaisin Venäjälle matkanneet tunnetut vallankumoukselliset. Venäläisten poliittisten pakolaisten virta Euroopasta takaisin kotimaahansa alkoi Tornion raja-asemalla maaliskuun loppupuolella. Pakolaismäärät olivat vielä huhti- ja toukokuussa varsin maltillisia. Suurin ryhmä oli 15.4. saapunut 33 henkilön seurue, jota johti V. I. Lenin. Kesäkuussa vallankumouksellisten paluumuutto kiihtyi ja parhaimmillaan rajan ylittivät päivittäin kymmenet, jopa sadat venäläiset. Osa junista jatkoi suoraan Pietariin, osa pysähtyi tarkastusta varten Ouluun tai Riihimäelle. Kesäkuun 11. päivänä Tornioista lähti Oulun kautta Venäjälle juna, jossa istui yli 40 vuotta kestäneeltä pakomatkalta kotiin palaava vallankumousveteraani Pjotr Kropotkin. Oulun työväenneuvosto oli valmistautunut kunniavieraan vastaanottoon ja järjesti hänelle rautatieasemalla pieni-

muotoisen juhlan. Musiikista vastasi Oulun työväenyhdistyksen torvisoittokunta ja tervehdyssanoista Oulun työväenneuvoston puolesta Hannes Uksila.¹⁷ Puheen jälkeen asemalle kerääntynyt yleisö kohotti eläköön-huudon ”kerta toisensa jälkeen vapaan Venäjän jalolle pojalle”. Kiitospuheessaan Kropotkin vakuutti, että ”vapaa Venäjä tulee aina suojelemaan Suomen vapautta”.¹⁸

Kesällä puhkesivat lakot. Kemijoen uittotyöläisten, Karihaaran sahan sekä Kemian satamatyöläisten lakot päättyivät lakkolaisten eduksi, mikä vahvisti työväestön yhteenkuuluvuutta. Toisaalta Karihaaran lakko heitti epäilyksen varjon sahateollisuustyöväen liiton ylle, sillä se ei antanut lupaa aloittaa lakkoa. Porvarilehdissä lakkoa haukuttiin ”korpilakoksi”. Valtalain kumoaminen ja eduskunnan hajottaminen eivät lannistaneet lappilaisten uskoa parlamentaariseen vaikuttamiseen, vaan he osallistuivat aktiivisesti vaaleihin vastustaakseen porvareita ja äänestivät sosiaalidemokraattisen puolueen Lapin suurimmaksi puolueeksi. Syksyn myötä työttömyys ja paheneva elintarvikepula terävöittivät työväenneuvostojen kannanottoja. Ne olivat välittömästi valmiita suurlakkoon ja järjestyksenvallontaan, kun Suomen Ammattijärjestön ohjeistus ja käskyt saavuttivat pohjoisen marraskuussa 1917.¹⁹

Lapissa maaliskuun vallankumous urautui pian työväestön ja omistavan luokan väliseksi välienselvittelyksi. Tässä ei ollut mitään yllätyksellistä, sillä sama oli toistunut jo 1900-luvun alun Simon Kallion sahan lakossa (1903), yleislakossa (1905) ja Perä-Pohjolan tukkityöläisten lakossa (1906). Lakot olivat repiviä, ja esimerkiksi vuoden 1906 lakon Kemiyhtiö hajotti väkivalloin santarmien avulla ja haastoi lakkolaisia oikeuteen. Vuosisadan vaihteessa perustettujen poliittisten ja ammatillisten yhdistysten jäsenenä toimi metsäteollisuudesta elantonsa saaneita työläisiä ja tilattomia, jotka määrittivät itsenäisesti tavoitteensa ja toimintansa. Sosiaalidemokraattinen puolueorganisaatio, työväenlehdistö ja suomalainen kansalaisyhteiskunta olivat Lapin työväenliikkeen perusta, mutta sen puhtaasti työläishenkinen eetos oli alueellinen erityispiirre.²⁰ Eetos oli paljolti seurausta Lapin taloudellisesta ja sosiaalisesta kehityksestä sekä niistä yllirajaisista

Sosiaalidemokraattien kannatus syksyn 1917 eduskuntavaaleissa Pohjois-Suomen alueella. Lähde: Suomen Virallinen Tilasto XXIX:8. Eduskuntavaalit vuonna 1917, taulu II b.

arvoista ja asenteista, jotka vaikuttivat yleensä Pohjois-Kalotin asukkaiden yhteiskunnalliseen toimintaan ja työväenliikkeen radikalisoitumiseen. Seuraavaksi tutkinkin työväenliikkeen radikalismia taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden kautta.

Talous, työ ja työvoima

Vaikka ensimmäinen maailmansota heikensi suomalaisten arkea, lisäsi se kuitenkin alkuun taloudellista toimeliaisuutta niin Suomessa kuin Lapissakin. Siinä missä eteläisen Suomen tehtaat olivat työllistettyjä Venäjän armeijan sotatarviketilauksista, pohjoisessa toimineet yritykset hyödynsivät sijaintiaan. Strategisesti tärkeänä kauttakulkupaikkana Lappi tarjosi jatkuvuutta ympärysvaltojen taloudelliselle, sotilaalliselle ja poliittiselle toiminnalle. Kansainväliset verkostot olivat nyt aivan käden ulottuvilla myös tavallisille lappilaisille.

Talvella 1915–1916 Venäjän armeijan asekuljetukset organisoitiin Jäämereltä Pietariin neljää reittiä pitkin, joista kolme oli Lapissa: yksi Kantalahdesta Kuolajärvelle ja siitä edelleen Rovaniemelle, toinen Skibottenista Karunkiin, kolmas Kirkkoniemestä Rovaniemelle. Kuolajärven kautta kuljetettiin aseita kaikkiaan 4 000 tonnia. Ihmisten virta oli valtaisa, ja pelkästään Kuolajärveltä tässä niin kutsutussa ”kassien ajossa” oli mukana satoja hevosia kuskeineen. Kuolajärven ja Kantalahden kautta kuljetettiin myös sotilaita, muun muassa kirgiisejä perheineen. Kirkkoniemestä kuljetettiin talven 1916 aikana 5 000 paalia pumpulia etelän tekstiilitehtaille. Käsivarren reitti Skibottenista Karunkiin tehtiin puolestaan asekuljetuksia varten, mutta kapasiteetiltaan se oli itäistä reittiä pienempi. Kaikki reitit olivat taloudellisesti merkittäviä paikallisille, mutta moni hevosmies jäi taloudellisesti tyhjän päälle, kun reitit ja niiden tarjoamista töistä ja palveluista koostuneet rahavirrat tyrehtyivät viimeistään talvella 1917.²¹

Talvella 1917 Lapin leivän isäksikin kutsuttu Kemiyhtiö keräsi sievoiset voitot sahatavaran vientikaupasta. Kemiyhtiö oli ostanut Sandvikin sahan Ruotsin Seittenkarin (ruotsiksi Seskarö) saarelta jo vuonna 1909, mikä osoittautui ensimmäisen maailmansodan aikana kannattavaksi liikkeeksi. Yhtiö nosti osinkoa ensimmäisen sotavuoden aikana 10 prosentista 25 prosenttiin ja vuonna 1917 nousu jatkui ollen jo 30 prosenttia. Ruotsalaisen tytäryhtiönsä turvin Kemiyhtiö pystyi jatkamaan ulkomaankauppaa ja

kiertämään Saksan Venäjälle asettamaa Itämeren saartoa Ruotsin ja Norjan satamien kautta.²²

Ensimmäisen maailmansodan aikainen ylijäräinen kanssakäyminen Tornionjokilaaksossa ja muualla pohjoisessa ei ollut poikkeuksellista vaan sillä oli ikaikaiset perinteet, joiden pohjalta muotoutui Pohjois-Kalotin talousalue 1800-luvun alkupuoliskolla. Se ulottui Norrbottenista Arkangeliin ja Narvikista Rovaniemelle. Asukkaiden elanto perustui perinteisesti kauppaan, porotalouteen, karjankasvatukseen ja kalastukseen. Kauppaa käytiin porotuotteista, suolasta, voista, kalasta ja viljasta. Taloussuhteet loivat laajan ja tiiviin vuorovaikutusverkoston, jota kuvaa hyvin muun muassa Kuolajärven itäisempien kylien suuntautuminen kauppayhteyksissä ensisijaisesti itään, Kantalahteen, ja vasta toissijaisesti länteen, Kemijärvelle. Myös poronhoitoalueet olivat ylijäräisiä.²³

Teollistumisen myötä kiinnostus pohjoiseen kasvoi, ja kilpailu arktisista luonnonvaroista käynnistyi 1800-luvun puolivälissä. Koskemattomat metsäalueet, vesistöt kuljetusreitteinä ja energialähteinä sekä halpa työvoima sitoivat alueen tiukasti kapitalistiseen talouteen, maailmanlaajuiseen kauppaan ja työnjakoon; pohjoisen rooli oli tuottaa raaka-ainetta teollisuuden tarpeisiin ja Euroopan markkinoille. Suomen Lapissa tämä merkitsi elinkeinorakenteen modernisoitumista Kemijoen varren savottojen ja Perämeren pohjukan sahojen ja tehtaiden myötä 1880-luvulta alkaen. Syvemmällä käynnistettiin massiiviset raaka-ainehankinnat savottojen ja uittojen muodossa. Pohjois-Ruotsissa sahateollisuus oli rantautunut Sundsvallin seudulle jo pari vuosikymmentä aikaisemmin. Kaupallinen kaivostoiminta käynnistyi Norrbottenissa 1890-luvulla, jolloin valtion malmiyhtiö LKAB perustettiin ja suunnitelmat rautatieyhteyksistä malmikentiltä eteläiseen Ruotsiin saivat vauhtia. Norjassa oli puolestaan tarjolla kaivostöitä 1860-luvulta lähtien, ja Muurmannin alue houkutteli kaupalla ja vuosina 1915–1916 Kirovin (Muurmannin) radan rakennustöillä.²⁴

Toinen kapitalisoituvan talouden tunnusmerkki oli työvoiman liikkuvuus. Lapissa se näkyi aina 1900-luvun alkuun kasvavana

siirtolaisuutena. Koko siirtolaisuus suhteutettuna alueen väkilukuun oli 1870-luvulla 4,8 promillea ja seuraavalla vuosikymmenellä yli 7 promillea. Siirtolaisuudesta suuntautui runsas promille muualle kuin Amerikkaan 1890-luvulle asti. Liikkuvuus kiihtyi jo 1860-luvulla, jolloin suurin osa muuttaneista lappilaisista asettui lähialueille.²⁵ Köyhyys ja nälänhätä ajoivat heitä alkuun Finnmarkenin rannikon kaivoksille töihin ja sieltä edelleen amerikkalaisten asiamiesten houkuttelemina Michiganiin ja Minnesotaan 1870-luvulla. Seuraavan viidenkymmenen vuoden aikana yli 16 000 lappilaista suuntasi Pohjois-Amerikkaan. Tuhannet suomalaiset jäivät Norjaan pysyvästi muodostaen kveeni-yhteisön. Myös Kuolan niemimaa luontaiselinkeinoineen oli yksi vaihtoehto ja on arvioitu, että noin tuhat suomalaista jäi asumaan sinne.²⁶

Samoihin aikoihin lappilaiset tilattomat ja tilalliset, erityisesti Tornionjokilaaksosta, kiinnostuivat palkkatyöstä sahoilla, savotoilla ja kaivoksilla Västernorrlandissa ja Norrbottenissa. Pohjois-Ruotsissa ei ollut riittävästi työntekijöitä omasta takaa, jolloin ulkopaikkakuntalaisten houkutteleminen työvoimaksi oli ratkaisu ongelmaan. Sekä Ruotsin että myöhemmin Suomen pohjoisosiin muutti tuhansia uusia asukkaita teollistumisen alkuaikoina. Sahateollisuuden keskittymää, Sundsvallia, kutsuttiinkin Pohjolan Klondikeksi sinne palkkatyön perässä virranneen työväestön vuoksi; 1870-luvulla kaupungin väkimäärä kasvoi yli kymmenellä tuhannella. Muuttajien joukossa oli myös suomalaisia tilattomia Pohjanmaalta ja Perä-Pohjolasta.²⁷

Sundsvallin ohella suomalaisia suuntasi Malmbergin, Jälliväärän ja Kiirunan kaivoksille Pohjois-Ruotsin kaivosteollisuuden käynnistyttyä 1890-luvulla. Ennen 1910-lukua Ruotsiin muutti pysyvästi noin 1 400 lappilaista, mutta kausityöntekijöinä heitä oli joka vuosi satoja varsinkin Norrbottenissa. Esimerkiksi Sandvikin sahalla työskenteli vuonna 1917 noin 200 suomalaista. Yhdessä toisen, raahelaisomisteisen Granvikin sahan 400 työläisen kanssa he muodostivat perheineen tiiviin sahayhteisön. Kaikkiaan Seittenkarissa oli 2 900 asukasta. Kanssakäyminen oli mutkatonta, olihan valtaosa Norrbottenin asukkaista suomensu-

kuisia ja ymmärsi suomea. Suomalaisten lukumäärä kasvoi myös Kuolan niemimaalla, jossa oli noin viisi tuhatta siirtotyöläistä Muurmannin radan rakennustöiden aikana. Useat heistä olivat Pohjois-Suomesta.²⁸

Lapista lähdettiin muualle töihin, mutta sinne myös tultiin töihin – liikkuvuus oli siis kaksisuuntaista. Työvoimaa alkoi virrata Lappiin metsäteollisuuden laajentaessaan toimintaansa alueella 1890-luvulla. Lapin väkiluku oli 1870-luvulla noin 33 000, mutta 1880-luvulta lähtien se alkoi nousta nopeasti ja oli kaksinkertainen jo vuosituhannen vaihteessa. Lisäksi alueella oli vuosittain tuhansia ulkopaikkakuntalaisia kausityöläisiä muualta Suomesta. Työvoimaa Lappiin houkuteltiin lukemalla puutavarayhtiöiden ilmoituksia kirkonmenojen yhteydessä. Kutsuun vastasivat erityisesti Kainuun, Pohjois-Karjalan ja Savon sekä Keski-Suomen nuoret miehet.²⁹

Sosiaalinen murros pohjoisen yhteisöissä

Teollistuminen näkyi koko Pohjois-Kalotin alueella uusina työn, sosiaalisen järjestäytymisen ja yhteiskunnallisen toiminnan muotoina. Eri puolille Pohjois-Kalottia syntyi suuria ja pieniä työläisyhteisöjä, ensimmäiset Norjaan ja Ruotsiin ja seuraavat metsäteollisuuden raaka-ainealueen laajenemisen myötä yhä syvemmälle Suomen Lappiin. Työvoiman ylijääminen liikkuvuus toi oman lisänsä yhteisöjen elämään. Kun vuorovaikutus oli aikaisemmin perustunut ensisijaisesti sukusiteisiin muun muassa Tornionjokilaaksossa, kiinnittyi se nyt myös työhön ja sosiaaliin asemaan. Näin liikkuvuus avasi lappilaisille uusia näkymiä talouteen ja yhteiskunnalliseen toimintaan ja toi uusia arvoja ja asenteita puntaroitavaksi.

Perinteisten agraari- ja luontaistalousyhteisöjen taloudellinen ja sosiaalinen rakenne alkoi muuttua 1890-luvulta lähtien. Palkkatyöväestön osuus kasvoi. Metsä- ja kaivosyhtiöiden palveluksessa työskenteli paikallisia tilattomia ja tilallisia, mutta myös ulkopaikkakuntalaisia siirtotyöläisiä. Palkkatyö antoi tilattomille

ja työväestölle uuden statuksen – heistä tuli taloudellisesti itsenäisiä. Nuori sukupolvi hyötyi liberalisoitumisen myötä säädetyistä laeista, jotka mahdollistivat vapaan liikkuvuuden ja ammatinvalinnan. Työväki irrottautui talonpoikaisyhteisön isäntävaltaan perustuvista suhteista. Muutos näkyi myös mentaalisella puolella, sillä nuoret olivat avoimia uusille arvoille ja asenteille, valmiita elämään uudenlaisen yhteiskunnan ehdoilla. He erottautuivat pian myös sosiaalisesti ja kulttuurisesti omaksi ryhmäkseen. He olivat ehkä tutustuneet raittiusliikkeeseen ja muuhun järjestötoimintaan omalla kotipaikkakunnallaan ja olivat näin potentiaalisia jäseniä työväenyhdistyksiin. Valtaosa muuttajista oli ei-lestadiolaisia, eivätkä he omaksuneet talonpoikaisyhteisön lestadiolaisia arvoja ja elämäntapaa.³⁰

Edellinen suuri sosiaalinen murros, joka lähti liikkeelle Norrbottenin Pajalasta 1840-luvulla ja jonka liikkeelle panevana voimana oli ollut lestadiolainen herätysliike, näkyi sosiaalisen normiston ja arvomaailman yhdenmukaistumisena Norrbottenin ja Lapin agraari- ja saamelaisyhteisöissä. Erityisesti Suomen Lapissa lestadiolainen liike näyttäytyi talonpoikaiston keinona asettaa itsensä tasavertaiseksi kirkon ja kruunun virkamiesten rinnalle. Lestadiolainen liike ja sen saarnamiehet edustivat siis paikallista talonpoikaisvaltaa, ja elämää säätelivät *Raamattu* ja *Vähä katekismus*. Niinpä työväestön erilainen elämä näyttäytyi talonpoikaistolle tuhlailuna, epämoraalisena käytöksenä ja ennen kaikkea kirkon, uskonnon ja esivallan aseman kyseenalaistamisena. Teollistuminen ja kapitalistiset tuotantosuhteet tulivat periferiaan-kin muokaten vääjäämättä vanhaa maailmaa, mutta paikallinen agraariyhteisö syytti yhteisön elämän ja arvojen muuttumisesta muutoksen mukanaan tuomia ihmisiä, siirtotyöläisiä.³¹

Sosialismin juuret ja vallankumoukselliset siivet

Siirtotyöläiset, olivat he sitten Lapista tai muualta tulleita, toivat mukanaan uutta tietoa ja kokemuksia työolosuhteista, palkkauksesta sekä ammatillisesta ja poliittisesta työväenliikkeestä. Tie-

toa kulkeutui lehdistön, puolueen agitaattoreiden ja paikallisten verkostojen kautta. Kaikki tämä innosti ja motivoi työväestöä ja tilattomia perustamaan paikallisia työväenyhdistyksiä myös kotiseudulle Lappiin.³² Lapin työväenliikkeen voi sanoa olleen radikaali jo ennen vuotta 1917, sillä se oli työväestön itsenäinen ja omaehtoinen projekti. Mutta mikä oli ylijärjestyksen tekijöiden vaikutus Lapin työväestön radikalismiin ennen vuotta 1917 ja sen aikana?

Työväenliike järjestäytyi Pohjoismaissa 1800-luvun lopulla Saksan työväenpuolueen mallin mukaisesti. Ruotsin Socialdemokratiska Arbetarpartiet (1889) ja Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (1903) omaksuivat liki sellaisenaan Karl Kautskyn kirjoittaman *Erfurtin ohjelman* (1891) tavoitteet ja menettelytavat. Ruotsin työväestö oli toiminut työväenyhdistyksissä ja ammattiliitoissa jo 1860-luvulta alkaen. Erityisesti ammattiyhdistystoiminta suurine lakkotaisteluineen 1870- ja 1880-luvuilla avasi näkymän työelämään ja etupoliittikkaan. Jännitteet Ruotsin poliittisessa ja ammatillisessa työväenliikkeessä olivat nähtävillä 1800-luvun lopulta lähtien. Ne konkretisoituivat sekä poliittisen että ammatillisen liikkeen hajoamisena: vasemmistososialistit, marxilaiset ja nuorisoliittolaiset erotettiin puolueesta vuonna 1908, ja anarkosyndikalistit perustivat oman ammattiliiton kaksi vuotta myöhemmin. Ruotsin työväestö oli siis jakaantunut mallittiseen ja radikaaliin jo ennen ensimmäistä maailmansotaa.³³

Ammatillinen järjestäytyminen alkoi Norrbottenissa 1890-luvulla, mutta Sundsvallissa jo 1870-luvulla. Ensimmäinen laaja lakko, Sundsvallstrejken, käytiin vuonna 1879. Sieltä lappilaiset saivat myös ensimmäiset tiedot ja kokemukset lakosta. Sahalla työskenteli tuhansittain tilapäistyövoimaa koko pohjolan alueelta. Lakon jälkimaininkeina Ruotsissa rajoitettiin lakkotoimintaa. Toinen merkittävä lakko, Nordbergsstrejken, käytiin vuosina 1891 ja 1892 Västmanlandissa. Siellä sosiaalidemokraattinen puolue ja lakkolaiset joutuivat lopulta vastakkaisille puolille, ja työväenliikkeen eripurana siemen oli kylvetty. Monet irtisanotut lakkolaiset suuntasivat uuden työn toivossa kohti Norrbottenin savottoja, sahoja ja kaivoksia. He toivat poliittisen kokemuk-

sensa ja tietonsa 1890- ja 1900-luvuilla pohjoiseen perustettuihin ammattiosastoihin ja työväenyhdistyksiin.³⁴

Tärkeimmiksi sosialismin airueiksi nousevat kuitenkin rautatietyöläiset, jotka rakensivat radan rannikolta pohjoisen kaivosalueelle ja jotka Bengt Matin sanoin ”förde med sig nya tankegångarna från landets centralare delar”.³⁵ Malmbergin työväenyhdistys perustettiin vuonna 1895, ja sitä seurasivat muutaman vuoden päästä kaivos- ja metsätyömiesten ammattiosastot sekä työväenyhdistykset eri puolilla Norrbottenia. Elinkeinorakenteen kehityksen vuoksi voisi luulla, että työväenliike organisoitui Pohjois-Ruotsissa aikaisemmin kuin Lapissa. Asia ei kuitenkaan ollut näin, vaan kuten aikaisemmin on todettu, Kemin Työväenseura perustettiin ensin,³⁶ mutta Norrbottenin toiminta oli ehkä järjestäytyneempää ja määrätietoisempää ennen vuotta 1917.

Lapin ja Norrbottenin työväenliikkeellä oli useita yhdistäviä piirteitä. Molempien jäsenistö oli palkkatyöväestöä ja määritteli itsenäisesti poliittiset tavoitteensa. Toiminnan liikkeelle panevana voimana oli työn ja pääoman välinen ristiriita, joka juontui metsä- ja kaivosteollisuuden raaka-ainehankinnoista alueella. Etelässä työväenliikkeen jäsenistöstä suuri osa oli maatilojen palkollisia, pientilallisia ja torppareita. Sen sijaan pohjoisessa maanomistukseen ja isäntävaltaan perustuvat sosiaaliset suhteet eivät olleet merkittäviä. Sekä Norrbotten että Lappi sijaitsivat kaukana vallan keskuksista, sekä valtion että työväenpuolueiden keskushallinnosta.³⁷ Palkkatyö, maailmanmarkkinoiden vaihteluista riippuvainen toimeentulo ja huonot mahdollisuudet vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon muokkasivat niin Ruotsin kuin Suomenkin pohjoisen työväenliikkeen omaehtoiseksi ja kokonaisuudessaan radikaaliksi.

Suurin osa Norrbottenin työväestöstä ja erityisesti alueen suomenkielisestä väestöstä tunsu suurempaa vetoa radikaaliin kuin sosiaalidemokraattiseen työväenliikkeeseen.³⁸ Tämä saattoi edistää radikaalin työväenliikkeen sanomaa myös Pohjois-Suomessa, varsinkin kun Ruotsin työväenliikkeen hajaannus tapahtui aikaisemmin kuin Suomessa ja oli tavallaan ennakkotapaus. Sekä Ruotsin ammatillinen että poliittinen

työväenliike olivat käymistilassa 1900-luvun alkuvuosina. Sosiaalidemokraattisessa työväenpuolueessa (SAP) oli kiisteltä suhtautumisesta armeijaan ja asevelvollisuuteen 1880-luvulta lähtien. Reformistit puolsivat kansallista armeijaa ja yleistä asevelvollisuutta. Vasemmistolaiset ja sosialistinen nuorisoliitto puolestaan katsoivat, ettei työväestöllä ollut kotimaata eikä sen tarvinnut puolustaa kapitalistin etuja ase kädessä. Ensimmäinen maailmansota kärjisti vastakkainasettelua varsinkin, kun puolueen johto teki valtiopäivillä yhteistyötä liberaalien kanssa muun muassa maanpuolustuskysymyksessä. Norrbottenin sosiaalidemokraattinen piiri asettui pasifismin puolelle. Osapuolet eivät kyenneet kompromissiin, ja helmikuussa 1917 puolue hajosi, kun radikaalia suuntausta kannattaneet erotettiin puolueesta. Pohjoisessa valtaosa jäsenistöstä ja työväenyhdistyksistä sekä piireistä liittyi uuteen, toukokuussa 1917 perustettuun vasemmistolaiseen puolueeseen nimeltä Sveriges Socialdemokratiska Vänsterpartiet (SSV). Talvella 1918 uudessa puolueessa oli 21 238 jäsentä, joista runsaat 1 796 oli Norrbottenista. Vastaavasti sosiaalidemokraattien jäsenmäärä hupeni saman verran ollen enää noin 350. Norrbottenin työväestö oli valinnut selkeästi radikaalin, kommunistisen vaihtoehdon.³⁹

Ehkä puolustuskysymystä enemmän Norrbottenin työväestöä kaiheri reformistien ja puolueen laimea sitoutuminen työntekijöihin ja 1900-luvun alussa käytyihin työtaisteluihin. Työsulut, lakot ja mustat listat koskettivat erityisesti pohjoisen kaivos- ja sahateollisuusalojen työntekijöitä. Työnantajapuolen asettamat suuret työsulut vuosina 1908 ja 1909 johtivat lopulta yleislakkoon, jota valtakunnallinen ammattiliitto LO ryhtyi organisoimaan 2. elokuuta. Norrbottenissa yleislakko oli näytön paikka. Lakkoon osallistui 8 000 työntekijää, joista neljännes oli Kiirunasta. Paikallinen ammattiosasto oli erittäin aktiivinen lakkotoimikuntineen, järjestysmiehineen ja mielenosoituksineen. Lakko kiristi tunnelmaa, ja viranomaiset sijoittivat paikkakunnalle sata sotilasta valvomaan järjestystä. Valtakunnallisesti lakko oli ohi jo syyskuussa, mutta kiirunalaiset palasivat kaivokselle vasta lokakuun puolivälissä. Katkera tappio konkretisoitui työnantajapuolen sanelulla

palkkajoustoista ja työsopimusehdoista. Ammattiyhdistysliike ja sosiaalidemokraattinen puolue saivat osakseen kritiikkiä, ja se johti myös uuden, syndikalistisen ammattiliiton, Sveriges Arbetares Centralorganisationin (SAC), perustamiseen. Norrbottenissa työläiset pettyivät sosiaalidemokraattiseen liikkeeseen, ja jo vuonna 1910 sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenmäärä oli pudonnut alueella kolmanneksen. Kiirunassa kaivostyöläisten ammattiosasto Gruv12 menetti 800 jäsentä ja sen rinnalle perustettiin kilpaileva, syndikalistinen osasto. Suuri osa lakkolaisista ei saanut enää töitä Norrbottenista jouduttuaan mustalle listalle. Moni lähti siirtolaiseksi Pohjois- tai Etelä-Amerikkaan: Kiirunasta lähtijöitä oli eniten, noin tuhat henkilöä.⁴⁰ *Kansan Tahto* seurasi Ruotsin suurlakkoa tiiviisti elo-syyskuussa. Se ei kuitenkaan kirjoittanut tarkemmin Kiirunan tilanteesta vaan keskittyi yleensä lakon luonteeseen ja tavoitteisiin.⁴¹

Lapin työväenliike sai vaikutteita myös muista maista kuin länsinaapurista. Venäläiset vallankumoukselliset olivat käyttäneet Lappia pakoreittinä matkalla länteen jo aikaisemmin. Paikallisen työläisaktiivin Mikko Pikkuvirran mukaan vuoden 1906 tukki-työläisten lakon aikana venäläiset kapinalliset, Pultavan tehtaan työntekijät, yöpyivät lakkolaisten kämpillä Kuolajärvellä matkallaan Norjaan. Savotalla he olivat kertoneet Pietarin vallankumouksellisista tapahtumista tuoreeltaan pohjoisen tukkijätkille.⁴²

Kaukaisimmat vaikutteet Lappiin tulivat Pohjois-Amerikasta. Useimmat lappilaisista siirtolaisista asettuivat Michiganiin ja Minnesotaon, ja kouluttamattomina he ansaitsivat elantonsa kaivoksilla ja metsätöissä. He muodostivat suomalaisyhteisön, joka jakaantui poliittisesti konservatiiveihin ja radikaaleihin. Jälkimmäiset olivat aktiivisia työväenliikkeessä ja ennen kaikkea ammattiyhdistysliikkeessä. Suomalaiset tulivatkin tunnetuksi rettelöitsijöinä, koska he olivat aktiivisesti järjestämässä, tukemassa ja johtamassa Keskilännen suuria kaivoslakkoja Rocklandissa (1906), Mesabissa (1907) ja Calumetissa (1913–14). Calumetin lakko tunnetaan myös tuhoisasta onnettomuudesta, joka tapahtui lakkolaisten perheenjäsenille, lähinnä naisille ja lapsille, järjestetyssä joulujuhlassa. Aikalaiset epäilivät onnettomuutta, jossa

tallaantui kuoliaaksi 73 henkilöä, tahalliseksi. Tapahtumat tulivat lähelle lappilaisia, sillä merkittävä osa lakkolaisista ja uhreista oli lähtöjään Lapista. Länsirajalla Vojakkalassa puolestaan takaisin Suomeen palanneet, sosialismin Amerikassa omaksuneet siirtolaiset muodostivat paikallisen työväenyhdistyksen aktiivijoukon 1910-luvulla ennen kansalaissotaa.⁴³

Lappilainen työväenliike sai vaikutteita sekä lähialueilta että kauempaakin. Vaikutteet olivat hajanaisia, niillä oli maantieteellinen painotuksensa, mutta työtovereiden, sukulaisten ja lehdistön välityksellä kokemukset ja vaikutteet kulkeutuivat laajalle. Puolueorganisaation ja työväenlehdistön perustaminen olivat kansallisia ja paikallisia ponnistuksia, joihin osallistuivat sekä lappilaiset että muualta Suomesta tulleet työntekijät. Pitkän aikavälin radikalisoiva tekijä oli suhdanneherkällä alalla työskennelleiden työntekijöiden näkemys työn ja pääoman välisestä ristiriidasta. Näkemys oli yhteinen ja ylitajainen niillä Pohjois-Kalotin alueilla, joilla oli palkkatyösuhteita. Lyhyellä aikavälillä työväestön radikalisoitumiseen vaikutti ennen kaikkea yhteiskunnallinen ja poliittinen muutos, jota ryydittivät ensimmäisen maailmansodan tapahtumat ja työväestön yhä rohkeammat vaatimukset.

Elintarvikeasia

Ehkä eniten Lapin ja Norrbottenin työväestöä vuonna 1917 huolesti elintarviketilanne. Lapissa työväestön juhلاميeli sai keväällä säröjä, kun koko sodan ajan kärjistynyt elintarvikepuolan ratkaiseminen paikallistasolla ei edistynyt työväestön odottamaan suuntaan. Elintarvikehuollon ja -jakelun heikkeneminen koetteli pahasti koko pohjoisen metsä- ja kaivosteollisuusalueita ensimmäisen maailmansodan aikana, ja tilanne kärjistyi heti toisesta sotavuodesta alkaen. Lokakuussa 1915 Kemin sosialidemokraattinen kunnallistoimikunta kiirehti valtuustoa hankkimaan jauhoja ja Kuusamo suunnitteli viljanhakumatkaa Arkangeliin. Osissa maakuntaa sekä tilattomat että tilalliset joutuivat turvautumaan pettuleipään. Elintarviketilanne oli pahin rautatieverkos-

ton ulkopuolisissa työläisyhteisöissä, kuten Kittilässä, Sodankylässä, Inarissa ja Kuolajärvellä. Työläisten näkökulmasta kunnan ruokajakelun suurin poliittinen ongelma oli heidän edustajiensa puuttuminen elintarvikelautakunnista. Sodankylän kansalaiskokous ottikin asiaan suoraan kantaa: ”Kokouksen mielipide on, että elintarvikelautakunta ei ollut tunnollisesti yrittänytään hankkia elintarpeita, jota velttoutta ei sovi muutoin ihmetelläkään, kun ottaa huomioon, että se on kokoonpantu, yhtä jäsentä lukuun ottamatta paikkakunnan mustimmista porvareista.”⁴⁴

Venäjäältä tuodun viljan määrä tyrehtyi maaliskuun vallankumouksen myötä. *Pohjolan Sanomien* mukaan sen joutui toteamaan sosiaalidemokraattinen senaattori Sulo Wuolijokikin, joka vastaanotti toukokuussa 1917 Kemijärven ja Kuolajärven kuntien edustajat Helsingissä. Hän torppasi viimeisetkin toiveet viljavasta pohjoiseen vedoten Venäjän hallinnon asettamiin rajoituksiin. Samaan aikaan tuottajat myivät tuotteensa mieluummin mustan pörssin korkeilla hinnoilla kuin valtion määrittämällä rajahinnoilla. Mustan pörssin kauppa kukoisti Lapissa Tornion ja Haaparannan rajalla. Rajaseudulla käytiin kauppaa kaikilla artikkeleilla, mutta erityisesti elintarvikkeilla keinottelu ruokapulan aikana kuumensi asukkaiden tunteita molemmin puolin rajaa. Tornion kansalaiskokouksen julkilausumassa syksyllä 1916 ilmaistiin huoli voilla keinottelusta ja toivottiin kaupungin huolehtivan peruselintarvikkeiden saatavuudesta. Kaupunginvaltuusto ja varta vasten perustettu elintarvikelautakunta tekivät töitä mustan pörssin hillitsemiseksi, mutta turhaan. Mitä kauemmin sotatila vallitsi, sitä useampi paikallinen ryhtyi salakuljettamaan tuotteita Ruotsiin.⁴⁵

Vastaperustetut työväenneuvostot vaativat työväestön ja tilatomien edustusosikeutta kunnallisiin elintarvikelautakuntiin, tuottajien varastojen säännöllistä tarkistamista ja elintarvikkeiden oikeudenmukaista jakamista, mutta nämä vaatimukset eivät toteutuneet edes kesäkuussa säädetyin elintarvikelain voimaantulon jälkeen. Lain toteutuminen tai sen hengen noudattaminen pysähtyi monella paikkakunnalla porvarienemmistöisten valtuustojen nihkeyteen – ne eivät halunneet antaa äänioikeudetto-

malle työväestölle vaikutusvaltaa kunta-asioissa. Luottamus työväestön ja porvariston välillä heikkeni entisestään.⁴⁶

Seittenkarin mellakat

Nälkä ja tyytymättömyys kasvoivat Lapissa, eikä tilanne ollut parempi Ruotsinkaan puolella, missä elintarvikepula ja säännöstely johtivat nälkämellakoihin kevään 1917 aikana. Mielenosoitukset alkoivat huhtikuussa ja osallistujia oli yhteensä noin 250 000. Vasemmisto organisoi samaan aikaan myös sodanvastaisia mielenosoituksia, ja porvariston puolella järjestäytyttiin paikka paikoin suojeluskuntiin. Tilanne Ruotsissa oli jännittynyt jo siihen mennessä, kun mellakoiden vakavin yhteenotto tapahtui Suomen rajan läheisyydessä Haaparannassa Seittenkarin saarella touko-kesäkuussa 1917.⁴⁷

”Seiskarin mellakat” tai ”Seittenkarin nälkälevottomuudet”, niin kuin Pohjois-Suomen lehdistö nimesi tapahtuman,⁴⁸ saivat alkunsa, kun työväestö sai selville paikallisen leipomon sekaantuneen mustan pörssin kauppaan ja näin pimittäneen saarelaisille kuuluvaa leipää. Suuttumus oli suuri, sillä elintarvikkeita säännösteltiin tiukasti ja väki oli nälkäistä. Saarelle oli tuotu vaunullinen perunoita ja kaalinpäitä, joista kolmannes oli syömäkeltvotomia, ja läänistä oli lähetetty saarelle jaettavaksi vain 100 leipäkorttia 600 työmiehelle perheineen. Kun tieto elintarvikeviranomaisilta piilotetusta leivästä tuli ilmi, työväestö kiersi leipomoita ja takavarikoi löytämänsä leivät. Poliisi pidätti 16 henkilöä, ja heitä syytettiin omavaltaisesta toiminnasta ja murroista. Osa vangituista pääsi pakoon toisten työläisten avustuksella, mutta loput jäivät odottamaan kuulusteluja. Yön aikana Seittenkariin tuotiin 50 sotilasta valvomaan järjestystä. Saaren työväestö oli kokoonnut edellisiltana ja päättänyt aloittaa lakon sahoilla. Samassa kokouksessa oli väläytelty myös punakaartin perustamista vastaavaksi porvariston perustamille suojeluskunnille. Seuraavana päivänä lakkolaiset kokoontuivat leipomon eteen osoittamaan tukeaan vangeille ja vaatimaan heidän vapauttamistaan. Nimis-

mies käski joukon hajaantua, mutta väkijoukko käski puolestaan nimismiehen sotilaineen poistua saaresta. Tilanteesta kehkeytyi valtataistelu.⁴⁹

Pohjolan Sanomat uutisoi nimismiehen lukeneen väkijoukolle lakikirjasta, mitä seuraa, jos kapinoivat eivät tottelisi viranomaisia. Kun tämäkään ei tehonnut, sotaväkeä johtanut kapteeni sai käskyn ajaa työläiset pois aseineen. Lehti jatkoi:

Sotilaat ampuivat ilmaan varoituslaukaukset ja sitten heidät komennettiin pistimin eteenpäin kansanjoukkoon. Silloin ryntäsi kansanjoukko sotilaitten päälle ja kukin käsin ja otti aseet pois niiltä ja loput, jotka olivat kartanon puolella, pötkivät metsään. Kapteeni ja upseeri ampuivat kyllä, kun näkivät miten kävi, pistooleillaan jalkaan kahta miestä, mutta kun kuulat olivat kaikki, lähtivät nekin pötkimään metsään.⁵⁰

Sotilaat eivät asettuneet työväestöä vastaan, mutta voitto jäi lyhytaikaiseksi, sillä viranomaiset ja armeija lähettivät saarelle 500 sotilasta varmistamaan kapinan kukistumisen. Perjantaina alkanut mellakka päättyi sunnuntaina. Oikeudessa tuomion sai kahdeksan työläistä ja lisäksi noin 50 saarelaista sai syytteen kotirauhan rikkomisesta ja omavaltaisesta toiminnasta. Tuomion saaneiden joukossa oli kolme suomalaista, sahatyöläiset Nestor Heiskanen, Herman Lokkinen ja Yrjö Matikainen. Rettelöitsijän leima kulki työmiesten mukana. Kun Heiskanen lokakuussa vapautui, ei hänellä ollut enää asiaa vanhalle työpaikalleen Sandvikin sahalle. Heiskanen sai Luulajan satamasta töitä, mutta joutui jättämään senkin työpaikan, kun paikalliset viranomaiset saivat tietää hänen olevan kaupungissa. Poliisikonstaapeli kehotti miestä lähtemään kaupungista ja koko maasta vapaaehtoisesti tai hänet lähetettäisiin pois Ruotsista. Heiskanen sai osakseen ankaraa kohtelua, ja syy siihen saattoi olla hänen – porvariston katsannossa – röyhkeydessään. Aiemmin keväällä 1917 Sandvikin sahan isännöitsijä Suopankki oli syyttänyt Heiskasta kapinasta verottajaa vastaan. Heiskanen ei ollut jäänyt sanattomaksi vaan oli uhonnut tulevan vielä toisenlainen järjestys, kunhan työväki ottaa vallan.⁵¹

Kansan Tahto uutisoi Seittenkarin tapahtumista laajasti. Lehden mukaan Pohjois-Ruotsin viranomaiset olisivat syyttäneet suomalaisia työntekijöitä mellakan lietsomisesta ja pyytäneet maan hallitukselta lupaa karkottaa kaikki Seittenkarin suomalaiset saarelta. ”Tämän viranomaisten häikäilemättömyyden aiheellisuudesta on Pohjanlahden vastakkaisella rannalla ilmestyvä toverilehtemme ottanut selvää ja voi nyt varmasti vakuuttaa, että kaikki puhe suomalaisten työläisten väkivaltaisuudesta on perätöntä”, kirjoitti *Kansan Tahto* viitaten Norrbottenissa ilmestyneeseen työväenlehteen *Norrskensflammaniin*.⁵² Muutama päivä myöhemmin *Kansan Tahto* kirjoitti siviiliministerin ilmoittaneen, ettei joukkokarkotuksia tapahtuisi. Samassa uutisessa lehti kiitteli avoimesti Seittenkariin mellakan jälkeen tullutta maaherra Murrayta ”järkevistä ja sympaattisesta menettelystä”. Lehden mukaan maaherra kohteli asukkaita huomaavaisesti, toi mukanaan ruokaa, antoi työväestön valita kokouksessaan viisi jäsentä (kaksi suomalaista) elintarvikelautakuntaan ja perusti saarelle keskuskeittiön.⁵³

Seittenkarin leipämellakka oli tärkeä oppitunti Lapin työväestölle, sillä he saivat ennakkotietoa yhteiskunnallisen tilanteen nopeasta kriisiytymisestä ja viranomaistoiminnasta konfliktitilanteissa. Epäilemättä tällä kaikella oli vaikutuksensa Lapin työväestön intoon turvata kesäkuussa 1917 säädetyn elintarvikelain toteutuminen paikallistasolla ensin vaatimalla oikeutta saada edustus kunnallisiin elintarvikelautakuntiin ja sitten yrittämällä ratkaista elintarvikeongelmaa järjestyskaartien avulla marraskuun suurlakon aikana. Tuolloin työväestö alkoi toteuttaa elintarvikelain henkeä tehden tarkastuksia maataloustuottajien, kauppojen, meijereiden ja leipomoiden tiloihin. Kaartilaisten tavoitteena oli takavarikoida elintarvikkeita elintarvikelautakuntien jaettavaksi. Samalla he ottivat järjestyksenvalvonnan nimissä löytämänsä aseet itselleen. Lakonaikaiset tarkastukset jäivät kaivertamaan porvariston mieliä, ja monet niihin osallistuneista joutuivat teloitetuiksi tai vangituksi talvella 1918.⁵⁴

Jo elokuussa oli ollut havaittavissa aggressioita osapuolten välillä. Esimerkiksi työväestön edustusta elintarvikelautakun-

tiin aktiivisesti ajaneessa Kittilässä työväenyhdistyksen toimintaa pyrittiin hidastamaan nimettömin, väkivaltaisain uhkauksin. Kaartinmuodostus kiihtyi molemmilla puolilla syksyn myötä. Työväestön usko lailliseen vaikuttamiseen alkoi horjua. Tammi-kuuhun 1918 mennessä Lappiin perustettiin 18 työväen järjestyskaartia ja kuusi suojeluskuntaa. Työväestö oli vahvoilla muun muassa Rovaniemellä ja Kuolajärvellä, jossa elettiin järjestyskaartien komennossa aina kansalaissodan puhkeamiseen asti. Usealla paikkakunnalla oli epävirallista suojeluskuntatoimintaa, mutta siitä ei uskallettu tehdä julkista ennen valkoisten joukkojen saapumista.⁵⁵

Loppulause

Pohjoisen työväenliikkeen radikalismi vuonna 1917 näytti alkuun hyvin samanlaiselta kuin Suomessa yleensä. Se sai vaikutteita Venäjältä järjestyksenvalvonnan ja työväestön vallankumouksellisen organisoitumisen muodossa. Tsaarin hallinnon purkamisen ja työväenneuvostojen perustaminen käynnistyivät välittömästi, kun tieto Venäjän vallankumouksesta maaliskuussa saapui. Neuvostojen myötä työväestö saavutti merkittävän aseman monella paikkakunnalla, mikä oli varsin radikaalia aikaisempaan verrattuna. Vuoden 1917 lakkoliike oli Lapissa sen sijaan palkkatyöväestön ja teollisen työnantajan välinen taistelu, kun taas muualla Suomessa lakot levisivät myös maatalouteen. Pohjoisen lakkoliikkeen taustalla olivat pitkän aikavälin taloudelliset ja sosiaaliset tekijät, joissa ylijarjaisilla, erityisesti lännen suunnasta tulleilla vaikutteilla oli oma osuutensa. Aivan kuin Norrbottenissa myös Lapissa työväenliikkeen luontainen toimintatapa oli omaehtoisuus, ja liike keskittyi määrätietoisesti työn ja pääoman väliseen ristiriitaan niin ammatillisessa kuin poliittisessa toiminnassa. Osallistuminen jääkäriliikkeen toimintaan ja sen maanalaisen verkoston ylläpitoon olivat myös osoitus lappilaisen työväestön itsenäisestä tavasta toteuttaa puolueen asettamia tavoitteita.

Lisäksi lappilaisten kontaktit Venäjän vallankumouksellisiin ja työskentely Kuolan niemimaalla vahvistivat tsaarinvastaisuutta.

Käynnissä oleva maailmansota yhteiskunnallis-poliittisine vaikutuksineen Venäjällä ja Ruotsissa väritti kevättä ja toi muutoksen myös suomalaisten arkeen. Venäjän vallanvaihdos näytti aukaisevan Suomen työväestölle tien valtaan. Lapin työväestö uskoi parlamentarismiin keväällä 1917 ja tavoitteli edustuksellista valtaa niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin. Työväestö piti tärkeänä mahdollisuutta vaikuttaa kuntatasolla itseään koskevaan päätöksentekoon. Ensimmäisen maailmansodan aikana heikentynyt elintarviketilanne oli kimmoke vaatia lisää valtaa työläisille. Ruotsin leipämielenosoitukset ja erityisesti Seittenkarin tapahtumat saivat lappilaiset entistä tiukemmin vaatimaan sosialistisen eduskunnan säätämän elintarvikelain noudattamista kesällä 1917.

Vallankumouksellisuus ja radikalismi tarkoittivat Lapin työväestölle alkuun mahdollisuutta päästä vaikuttamaan itseään koskevaan päätöksentekoon lain suomin keinoin. Kun lakiin ja yhdistystoimintaan perustuva tie nousi pystyyn kerta toisensa jälkeen, syksyllä vallankumous nähtiin jo uudessa valossa, koko yhteiskuntajärjestyksen muuttamisena. Työläisten tapaan ymmärtää vallankumous vaikutti ennen kaikkea heidän oma kokemuksensa asioiden hoitamisesta, mutta myös Ruotsin ja Venäjän työväestön yhteenotot valtaapitävien kanssa. Ne antoivat ennakkotietoa siitä, miten vastustaja reagoi konfliktitilanteessa ja kuinka työväestön tulisi toimia, kun taistelu vallasta todenteolla alkaisi. Venäjän bolševikkien esimerkki rohkaisi aseelliseen vallankumoukseen, kun taas Norrbottenin vasemmistolaiset näyttivät jo vuonna 1917 mallia vallankumouksellisen puolueen perustamisesta.

Ei ollut sattumaa, että sekä Norrbottenissa että Lapissa työväestö oli radikaalia. Siihen vaikuttivat niin Suomessa kuin Ruotsissakin samat tekijät: pohjoinen oli raaka-ainearasto, elinkeinorakenne oli yksipuolinen ja herkkä taloudellisille suhdanteille, työväestöllä ja tilattomilla ei ollut vaihtoehtoja toimeentulolle, ja työväestö oli syrjäytetty paikallisista poliittisista ja sosiaalisista

rakenteista eikä sillä ollut mahdollisuutta sosiaaliseen nousuun kouluttautumalla.

Taloudellisten, sosiaalisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden ohella suhde puolueeseen jäi etäiseksi ja muodostui sotavuosien aikana kriittiseksi, mikä erkaannutti pohjoisen työväestöä sosiaalidemokratiasta. Pohjoisen ääni ei kuulunut eikä sitä huomioitu valtakunnallisessa työväenliikkeessä. Ruotsissa puolue ja ammattiyhdistysliikkeen johto eivät tukeneet saha- ja kaivostyöläisiä heidän lakoissaan loppuun asti. Suomen Lapissa työväestö toimi itsenäisesti, sillä puolue ja vallankumouksellinen neuvosto suuntasivat vähiä resurssejaan etelän suuriin kasvukeskuksiin. Esimerkiksi talvella 1918, sodan alkupäivinä, vallankumouksellinen neuvosto päätti, ettei pohjoiseen lähetetä aseita, sillä vallankumous taisteltaisiin ja voitettaisiin Etelä-Suomessa. Lapin punakaartilaiset eivät saaneet aseita, ja valkoiset valtasivat Lapin nopeasti. Työläiset kokivat jääneensä yksin ja ilman tukea. He joutuivat antautumaan lyhyiden taistelujen jälkeen tai pakenemaan Neuvosto-Venäjälle, Ruotsiin tai Norjaan. Perifeerinen asema syvensi radikalismia siis myös suhteessa omaan puolueeseen. Lapin työväestö organisaatioineen irtaantui keväällä 1920 yhtä dramaattisesti ja lopullisesti sosiaalidemokraattisesta puolueesta kuin norrbottenilaiset olivat tehneet kolme vuotta aikaisemmin.

Toisin kuin Tornion nimismies oli ennakoanut, radikalismia ei lyöty talvella 1918, vaan se laajeni ja syveni. Vuoteen 1917 asti työväenliikkeen yllirajainen toiminta oli ollut pääasiassa satunnaista ja perustunut henkilökohtaisiin kontakteihin, taloudellisiin ja sosiaalisiin verkostoihin sekä yksityisluonteiseen ja julkiseen tiedonvälitykseen, mutta siitä tuli pohja Pohjois-Kalotin työväenliikkeen radikalismin jatkuvuudelle seuraavien vuosikymmenien aikana. Vuosina 1917 ja 1918 yllirajaiset verkostot tulivat näkyviksi, niistä muodostui vallankumouksellisia ja niitä rakennettiin tietoisesti koko Pohjois-Kalotin alueelle. Verkostot toimivat pakoreitteinä kansalaissodan aikana suomalaisille punakaartilaisille ja 1940-luvulla norjalaisille vastarintaliikkeen jäsenille. Niiden kautta kulkivat niin illegaalien puolueen jäsenistö,

Espanjan sisällissodan vapaaehtoiset kuin vallankumouksellinen aineistokin. Heti kansalaissodan jälkeen suunniteltiin uutta vallankumousta aloitettavaksi Lapissa Norrbottenista ja Finnmarkenista käsin.⁵⁶ Vuosien 1917 ja 1918 tapahtumat herättivät Pohjois-Kalotin alueen vasemmistolaiset näkemään ylirajaisen poliittisen yhteistyön mahdollisuudet samalla, kun ne kirkastivat heidän poliittisen linjansa.

Lähdeviitteet

- 1 Tornio, Nimismiesten kertomukset C III 12, Vapaussodan Historiakomitea, Kansallisarkisto (KA).
- 2 Aatsinki 2008, 182–186.
- 3 Vertovec 2009, 3.
- 4 Lähteenmäki 2004, 478–480.
- 5 Kielitoimiston sanakirja 2016.
- 6 Heikkinen & Hoffman 1982, 61–63; Rasila 1982, 160–163; Karonen 2008, 164–165.
- 7 Soikkanen 1975, 19–27; Alapuro & Stenius 1987, 18–19.
- 8 Rasila 1984, 270–274; Aatsinki 2008, 44–47.
- 9 Aatsinki 2008, 390–392.
- 10 Leinonen 1981, 286–288; Teerijoki 2007, 507–509.
- 11 Lackman 2000, 155–159; Teerijoki 2007, 534–540; *Perä-Pohjolainen* 14.2.1917 Rajavartioston tiedonanto.
- 12 Polvinen 1967, 1–9.
- 13 *Kansan Tahto* 2.9.1914.
- 14 Manninen 1992, 272–273, 276–277; Aatsinki 2008, 76–79, 141.
- 15 *Kansan Tahto* 19.3.1917.
- 16 Aatsinki 2005, 15–16; Upton 1980, 62.

- 17 Tornion rautatie- ja vesialueen komendantin poliittisten siirtolaisten kuljettusta koskevat asiakirjat 1917 (2874), Suomenmaalainen santarmilaitos 6:1, Digitoidut jaksot 6-270 (erityisesti 68), KA. <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=213408>; *Pohjolan Sanomat* 15.6.1917.
- 18 *Kansan Tahto* 12.6.1917 Petr Kropotkin matkalla kotimaahansa.
- 19 Aatsinki 2008, 111–120, 123, 152–153.
- 20 Kemin työväenseura oli perustettu jo vuonna 1887, ja se oli alkuun aikakaudelleen tyyppillinen wrightiläinen yhdistys, mutta reivasi linjaansa radikaalimpaan suuntaan Forssan kokouksen jälkeen. Ennen vuoden 1905 suurlakkoa Lapissa oli kuusi työväenyhdistystä, ja heti lakkoa seuranneina parina vuotena perustettiin 20 uutta yhdistystä. Ammattiosastoista kaksi merkittävintä oli Lastaus- ja Lossiyhdistys länsirajalla ja Perä-Pohjolan Tukkipöytäisten Rengas Itä-Lapissa. Aatsinki 2008, 40–59.
- 21 Leinonen 1981, 290–291, 329–331; Eho 1986, 112–115; Heinänen 1992, 185–188.
- 22 Kemi-yhtiön virallinen nimi oli Trävaruaktiebolaget Kemi ja vuodesta 1918 alkaen Ab Kemi Oy, Virtanen 1993, 111–112, 128–130.
- 23 Heinänen 1993, 164–165; Lähtenmäki 2004, 478–479.
- 24 Massa 1994; Massa & Bolotova 2012; Virtanen 1993; Matti 1967; Juntunen 1997, 36–39, 54, 58.
- 25 Tilastojen mukaan Lapista muutettiin Amerikkaan huomattavasti enemmän kuin koko maasta: 1860-luvulla valtamerentakainen siirtolaisuus oli koko maassa promilleina 0,004 ja Lapissa 0,73. Samaan aikaan Lapin koko siirtolaisuus oli 3,55 promillea eli muuttoliike lähialueille oli voimakasta. Kymmenen vuotta myöhemmin Lapista muutti Amerikkaan 3,01 promillea väestöstä (koko siirtolaisuus oli 4,82), kun taas koko maan vastaava luku oli 0,09 ja Vaasan läänissä 5 promillea. Siirtolaisuus kasvoi Lapissa vielä 1880-luvulla peräti 7,12 promilleen, mutta kasvu taittui seuraavalla vuosikymmenellä. Lapin ja koko maan tilastot Savolainen & Kokkonen 1964, 600; Vaasan tilastot Hentilä 1980, 13.
- 26 Savolainen & Kokkonen 1964, 606; Korkiasaari 1989, 11–12.
- 27 Virtanen 1993, 85; Korkiasaari 1989, 17; Reuna 1984, 154, 159; Hentilä 1980, 11–14.
- 28 Matti 1967, 27; Savolainen & Kokkonen 1964, 606; Esimerkiksi yksistään Tornioista muutti 67 kaupunkilaista Ruotsiin 1800-luvun loppupuolella. Teerijoki 2007, 137; Klockare 1967, 107; Juntunen 1997, 51–52, 56.
- 29 Enbuske 2003, 56–57, 61; Kumpulainen 2000, 20–21, 38–39, 83; Heikkola 1982, 88; Lento 1951, 201.
- 30 Aatsinki 2008, 365–366; Satokangas 2004, 412–425; Johansson 1994, 20–22, 56–57, 68, 130, 165, 186–187; Pöysä 1997, 306.
- 31 Talonen 1988, 51–57, 350–351, 357; Aatsinki 2008, 378–381.

- 32 Ks. viite 20.
- 33 Hedenborg & Kvarnström 2007, 204–207.
- 34 Reuna 1984, 154–159; Hentilä 1980, 21–26; Matti 1967, 27–28.
- 35 Matti 1967, 28.
- 36 Matti 1967, 28; Hedman 1976, 799–800.
- 37 Aatsinki 2008, 388–390; Matti 1967, 168–171.
- 38 Matti 1967, 162.
- 39 Vahlström 2006, 9, 10–11; Matti 1967, 29–30, 34–36, 38.
- 40 Vahlström 2006, 9–10, 12, 14; Matti 1967, 30–31.
- 41 *Kansan Tahto* 6.8.–30.8., 4.–9.9, 23.9. ja 1.10.1917.
- 42 Mikko Pikkuvirran elämäkertä f 1 o 13 m 101, ArhivKNTsRAN, Petroskoi.
- 43 Rantatupa 1988, 447; Kostiainen 2014, 134–135, 138–139; Onnettomuudessa kuolleita lappilaistaustaisia olivat muun muassa Vuolukka, Kallunki, Rytillahti ja Lantto. Ks. <https://www.geni.com/projects/La-trag%25C3%25A9die-du-Italian-Hall-%25C3%25A0-Calumet-Michigan-1913/24463>.
- 44 Aatsinki 2008, 81–84; *Pohjolan Sanomat* 26.10.1915 Elintarpeet ja työväki; *Pohjolan Sanomat* 1.11.1915 Kuusamon kunta yrittänyt hankkia viljaa Arkangelista; *Kansan Tahto* 3.4.1917.
- 45 *Pohjolan Sanomat* 23.5.1917; Teerijoki 2007, 530–532.
- 46 Aatsinki 2008, 86–94, 105–107.
- 47 Kilander 1981, 126; Klockare 1967, 40.
- 48 *Pohjolan Sanomat* 8.6.1917 Seiskarin mellakat; *Kansan Tahto* 9.6.1917 Seittekarin nälkävottomuudet.
- 49 Hedenborg & Kvarnström 2007, 231; Klockare 1967, 86–99.
- 50 *Pohjolan Sanomat* 8.6.1917 Seiskarin mellakat.
- 51 Klockare 1967, 108, 112–113, 132–133, 142.
- 52 *Kansan Tahto* 4.6.1917 Ruotsin nälkävottomuudet; *Kansan Tahto* 7.6.1917 Seittekarin nälkävottomuudet.
- 53 *Kansan Tahto* 9.6.1917 Seittekarin nälkävottomuudet.
- 54 Aatsinki 2008, 147–149.
- 55 Aatsinki 2008, 102–105, 126–138, 148.
- 56 Ks. Aatsinki 2008, 241–303; Lackman 1991, 109–111.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Nimismiesten kertomukset C III 12, Vapaussodan Historiakomitea

Suomenmaalainen santarmilaitos 6:1, Digitoidut jaksot 6–270, <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=213408>, katsottu 19.3.2017.

Arhiv Karelskovo Nautsnovo Zentra Rossijskaja Akademija Nauk (ArhivKNT-sRAN), Petroskoi

Kaaderikertomukset

Painetut lähteet

Suomen Virallinen Tilasto XXIX:8. Eduskuntavaalit vuonna 1917. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1919.

Sanomalehdet

Kansan Tahto

Perä-Pohjolainen

Pohjolan Sanomat

Digitaaliset aineistot

The Italian Hall Disaster, Calumet, Michigan 1913, <https://www.geni.com/projects>, katsottu 19.3.2017.

Kielitoimiston sanakirja 2016. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus, <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>, katsottu 20.8.2016.

Kirjallisuus

Aatsinki, Ulla (2005): Ääni vallankumoukselle. Lapin työväenliikkeen radikalisoitumien vuoden 1918 jälkeen. Suomen historian lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto.

Aatsinki, Ulla (2008): *Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Tampere University Press, Tampere.

- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (1987): Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki, 8–49.
- Eho, Eero (1986): Rajantakaiset rahdinajot sotatalvena 1916. *Kansa Taisteli* nro 4.
- Enbuske, Matti (2003): Lapin asuttamisen historia. Teoksessa Ilmo Massa & Hanna Snellman (toim.), *Lappi. Maa, kansat, kulttuurit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 39–63.
- Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (2007): *Det svenska samhället 1720–2000. Böndernas och arbetarnas tid. Andra upplagan*. Narayana Press, Denmark.
- Hedman, Ossi (1976): *Kemin kaupungin historia 2. osa*. Kemi.
- Heikkinen, Sakari & Hoffman, Kai (1982): Teollisuus ja käsityö. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2*. Tammi, Helsinki, 52–88.
- Heikkola, Leena (1982): *Lapin historiaa: maakuntahistoriallinen oheislukemisto*. Lapin lääninhallitus & Lapin maakuntaliitto, Rovaniemi.
- Heinänen, Hannu (1992): *Sallan historia*. Sallan kunta ja seurakunta. Gummerus, Jyväskylä.
- Hentilä, Seppo (1980): *Veljeyttä yli Pohjanlahden. Suomen ja Ruotsin työväenliikkeen kosketuskohtia suuresta Sundsvallin lakosta Suomen kansalaissotaan*. Gaudeamus, Helsinki.
- Johansson, Ella (1994): *Skogarnas fria söner: maskulinitet, och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Nordiska museet handlingar 118. Nordiska museet, Stockholm.
- Juntunen, Alpo (1997): *Valta ja rautatiet. Luoteis-Venäjän rautateiden rakentamista keskeisesti ohjanneet tekijät 1890-luvulta 2. maailmansotaan*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Karonen, Petri (2008): *Pohjoinen suurvalta Ruotsi-Suomi 1521–1809*. 3. uudistettu painos. WSOY, Helsinki.
- Klockare, Sigurd (1967): *Svenska revolutionen 1917–1918*. Prisma, Stockholm.
- Korkiasaari, Jouni (1989): *Suomalaiset maailmalla. Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset etisajoista tähän päivään*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Kostiainen, Auvo (2014): Politics of the Left and the Right. Teoksessa Auvo Kostiainen (toim.), *Finns in the United States. A History of Settlement, Dissent, and Integration*. Michigan State University Press, East Lansing, 131–156.
- Kumpulainen, Riitta (2000): *Timber and Herring. Modernisation and Mobility in Finnish Lapland and in the Western Island of Scotland 1770–1970*. Research reports / Department of Sociology, University of Helsinki n:o 237. Helsinki.

- Lackman, Matti (2000): *Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia*. Otava, Helsinki.
- Lackman, Matti (1991): *Kommunistien salainen toiminta Tornionjokilaaksossa 1918–1939*. Scripta Historica XVI. Acta Societatis Historicae Ouluensis. Kaleva, Oulu.
- Leinonen, Kullervo (1981): Käsivarren reitti Venäjän huollossa ensimmäisen maailmansodan aikana. *Faravid* 5, 247–331.
- Lento, Reino (1951): *Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1877–1939*. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja sarja A:5. Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria (2004): *Kalotin kansaa: Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808–1889*. Historiallisia Tutkimuksia 220. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Manninen, Ohto (1992): Järjestysvalta järkkyy. Teoksessa Manninen Ohto (toim.), *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa 2*. Painatuskeskus, Helsinki, 244–343.
- Massa, Ilmo (1994): *Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Massa, Ilmo & Bolotova, Alla (2012): The Opening of the Circumpolar World. The World War II as a turning-point on the economic and environmental history of the northern Canada, the Soviet Union and Northern Finland. *Ympäristöhistoria. Finnish Journal of Environmental History* 3, 49–78.
- Matti, Bengt (1967): *Kommunismen i Norrbotten: en politisk studie*. Stockholm.
- Polvinen, Tuomo (1967): *Venäjän vallankumous ja Suomi I. Helmikuu 1917 – toukokuu 1918*. WSOY, Porvoo.
- Pöysä, Jyrki (1997): *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rantatupa, Heikki (1988): *Alatornion historia*. Tornion kaupunki, Tornio.
- Rasila, Viljo (1982): Kehitys ja tulokset. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2*. Tammi, Helsinki, 154–167.
- Rasila, Viljo (1984): *Tampereen historia 2: 1840-luvulta vuoteen 1905*. Tampereen kaupunki, Tampere.
- Reuna, Risto (1984): *Puutyöläisten historia 1. Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1900-luvulta vuoteen 1930*. Puutyöväen liitto, Helsinki.
- Satokangas, Reija (2004): *Talonoika ja teollisuus vastakkain ja rinnakkain – Kemijokisuun agraariyhdistyksen murros 1860–1938*. Studia Historica Septentionalia 44. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.

- Savolainen, Pekka & Kokkonen, Erkki (1964): Siirtolaisuus Lapin alueelta vv. 1808–1930 seurakuntien kirkonkirjojen mukaan. *Historiallinen Arkisto* 59. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 596–621.
- Soikkanen, Hannu (1975): *Kohti kansanvaltaa 1: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Osa 1, 1899–1937*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Helsinki.
- Talonen, Jouko (1988): *Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Teerijoki, Ilkka (2007): *Tornion historia 2. 1809–1918*. Gummerus, Jyväskylä.
- Upton, Anthony (1980): *Vallankumous Suomessa 1917–1918. Osa I*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Vahlström, John (2008): *Arbetarrörelsens splittring i Kiruna: radikalisering i nöd tid?* Luleå tekniska universitet, <http://ltu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1021803/FULLTEXT01.pdf>.
- Vertovec, Steven (2009): *Transnationalism*. Routledge, London.
- Virtanen, Sakari (1993): *Lapin leivän isä 100 vuotta. Kemi-yhtiön historia*. Gummerus, Jyväskylä.

